

ПРОЛОГ

Сон про зашнурованих жінок

Кільканадцять років тому мені наснився такий сон: глибоко у підземеллі, що нагадує соляну копальню у Величці, є велика водойма темно-зеленої води. Я занурена в темні води цієї водойми; у чорній сукні з дев'ятнадцятого століття, туго затягнутій корсетом, на зразок тієї, яку носила Голлі Гантер у фільмі «Фортепіано». Поруч зі мною плавають інші жінки, одягнені так само. Я не бачу їхніх облич. Ми плаваємо, точніше, бовтаємося в цій воді, і я, уві сні, знаю, що це якась така гра. Основне правило цієї гри: не можна випірнути, не можна зробити вдих. Тоді, коли мені це сниться, я відчуваю, що задихаюся, що моє тіло повільно починає рухатися вгору, до поверхні. Я відчуваю, що це провал і що він от-от настане. Мені соромно. Я знаю, що на краю цієї водойми стоїть чоловік — він теж, як і жінки, що плавають навколо мене, не має обличчя, але його силует у моїх спогадах нагадує фігуру крутого бізнесмена, схожого на тих, що дивляться на нас із реклами інвестиційних фондів або вишуканих годинників. Пізніше я назвала його Наглядачем Водойми. Його завдання — пильнувати, щоб ми не виринали. Мені здається, у нього в руці палиця, якою він має заштовхувати нас назад у воду. Я знаю, що йому це найпростіше — один рух палицею чи навіть носакон черевика.

Я розповіла про цей сон кільком жінкам. Одна з них сказала, що я була ув'язнена в ньому трьома способами, замкнена на три замки — під землею, під водою та ще й у корсеті. «Зашнурована жінка», подумала я тоді. Це був сон про зашнурованих жінок. Тоді, коли я побачила цей сон, я не до кінця усвідомлювала його значення, але всім своїм еством відчула, що моїм завданням буде за ним слідувати: виконати ту роботу, до якої він мене покликав. Можливо, якби не він, я і не взялася б за написання цієї книжки.

Я вирішила відстежити цих зашнурованих жінок у собі. Коли я спускаюся темним ліфтом під землю? Коли в повсякденному житті я заходжу у водойму з водою кольору моху, одягнена в сукню, у якій навіть на поверхні й на сонці нікому не було б комфортно? Хто вони і звідки взялися ці мої закуті, ув'язнені частини мене? Хто мій внутрішній Наглядач Водойми?

І найголовніше питання — як мені вибратися звідти, зняти корсет і вийти на сонце? Якої праці це вимагатиме? Від мене?

Від тебе?

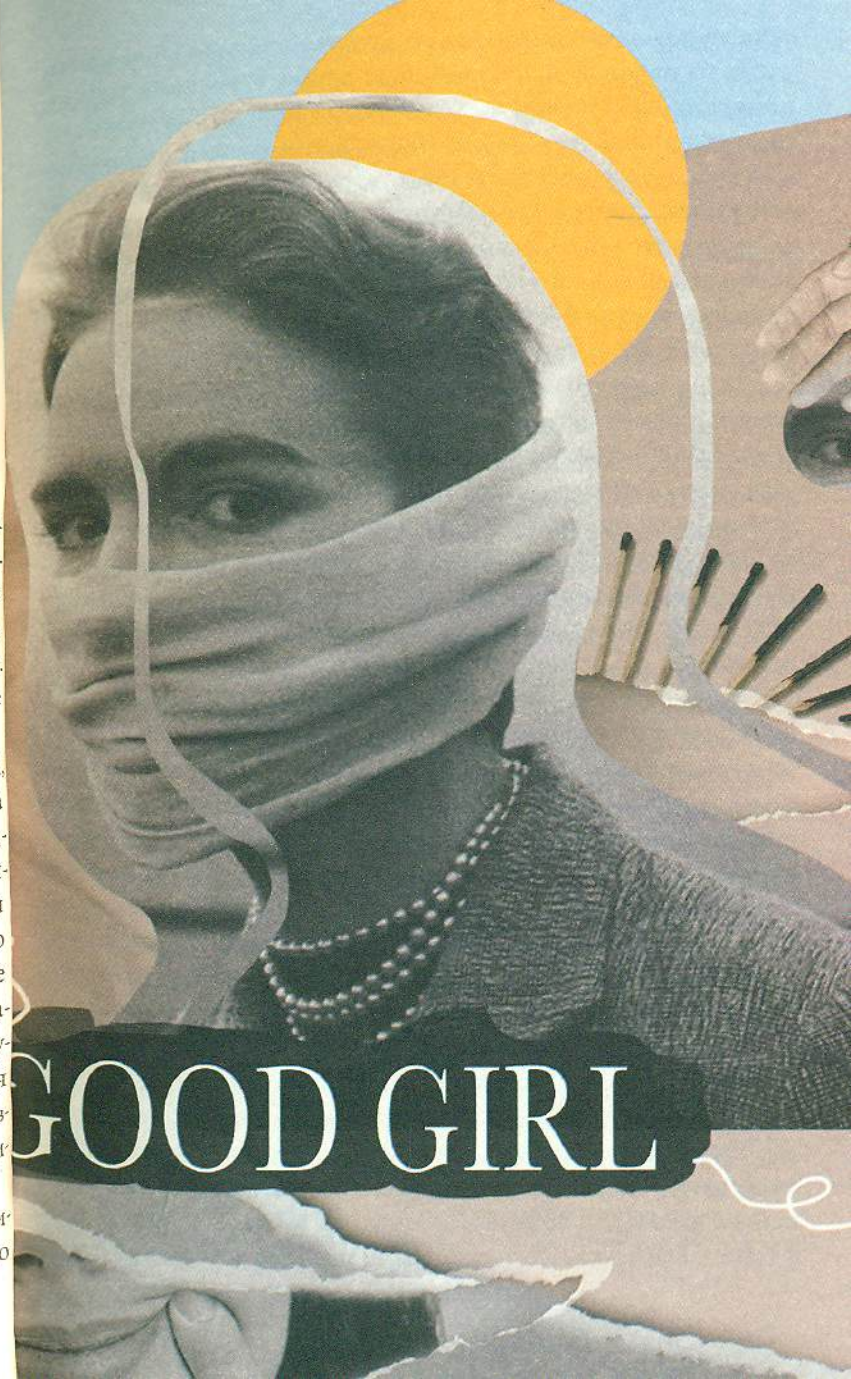
Моя відповідь на це питання буде багатосторінковою і неповною. Проте я знаю, що її пошуки — це завдання, якого я не покину. І я відчуваю, що від думки про цю роботу в усьому моєму тілі з'являється радість.

ПОКІРНА

У моєму колажі є доросла жінка. У неї гладко зачесане темне волосся, на шиї — туга нитка перлів. Обличчя ніби забинтоване шаллю, видно лише очі: вони розширені, дивляться прямо на мене — я бачу в них страх і посилену увагу. На фото я приклеїла слова «Good Girl», вирвані з реклами парфумів. Чемна дівчинка не хоче перестати дивитися на мене — а я не можу перестати дивитися на неї.

Якось я була на заняттях з WenDo, дводенній практиці, яка поєднує вправи самозахисту, роботу над упевненістю та рефлексії щодо формул жіночності, на яких ми виростили. В одній із вправ потрібно було закінчити речення «Дівчина повинна бути...». Сама знаєш. Не мушу пояснювати — всі ми дихали одним повітрям. Звісно, те, що відбувалося у нас удома, мало велике значення — мені пощастило, що мої батьки хотіли мене чути, коли я мала що сказати; на уроках я завжди, як то кажуть, пискувала, а вчителі — з незрозумілим докором і глузуванням — казали мені, що я стану адвокатом, бо заступаюся за інших. Цього вистачило, щоб Покірна не стала моєю головною внутрішньою іпостассю, — але я її знаю. Я знаю тебе, Чемна Дівчинко. Я знаю, що ти створена зі страху.

Покірна з'являється в мені, коли я бачу підняту брову директора на тренінгу для адміністраторів. Коли в голосі мого

сина чи чоловіка з'являється роздратування, а я відчуваю, як у животі наростає напруга. Коли я вагаюся, чи прийняти за-прошення на якусь бесіду, хоч знаю, що інші, хто буде там, не вагатимуться. Вона в мені, коли під час розмови я автоматично думаю про чужий дискомфорт, беру його до уваги і докладаю зусиль, щоб мій співрозмовник почувався добре, забуваю чи перевірити, як я сама при цьому почуватимусь, чи є у мене для цього сили і чого це мені коштуватиме. Вона в мені, коли я вмикаю дружелюбність, поступливість, коли питаю: «Ще салату?», щоб змінити тему, бо боюся, що між тими, хто сидить за столом, виникне конфлікт. Покірна була в мені, коли я — як, мабуть, і кожна дівчина в Польщі — проживала свою версію #metoo. Коли сьогодні, як доросла жінка, я не реагую, що чужий фацет каже мені «кицю». Коли замість сказати «від'їбись» я тихим голосом кажу: «Дуже перепрошую, сподіваюсь, для вас не буде проблемою, якщо я попрошу відсунутися на дватри міліметри?». Коли я пишу ці слова, то починаю сумніватися в собі й хочу перестати, бо не знаю, чи хтось це взагалі прочитає.

Покірна тримає ноги разом, руки на ковдрі, перевіряє, чи не пішла стрілка на її колготках і, про всяк випадок, має з собою другу пару. Ложка, ніж, виделка. Виконує команди без буркотіння. Її голос як фоновий шум, не шуми, жінко, не заважай іншим у їхніх серйозних справах. Покірна нікому не завдає зайвих клопотів своїм існуванням. Вона йде на кухню, коли чоловіки обговорюють серйозні справи, навшпиньки заходить до конференц-залу, її губи складаються у беззвучне «вибачте», вона сідає під стіною, робить жест «ні, не турбуйтеся, не хвилюйтеся за мене», коли хтось показує їй на місце за столом.

Кому вона скоряється? Це дуже часто незрозуміло. У житті деяких жінок постать Володаря однозначна — адже, наприклад, вони вийшли заміж за абсолютного тирана, який окудає крижаним поглядом через нерівно поставлений тапок чи недопрасований комірць сорочки. Покірна під таким поглядом ходить, як годинник. Особливо небезпечний порядок у їхніх головах наводить той факт, що Володар набув чіткої,

конкретної іпостасі, з іменем, прізвиськом та персональним ідентифікаційним кодом. «Він такий є, з ним інакше не вийде». І тоді вже йдеться про нього, а не про неї, він є стимулом, і вона реагує єдиним можливим способом, що існує у її світі. «Старий ведмідь міцно спить. Ми його боїмося, ходимо навшпиньки, бо якщо він прокинеться, то з'їсть нас».

Коли я Покірна, то вірю в ієрархічний світ. Тут не існує рівності.

Герт Гофстеде, нідерландський соціопсихолог, який займався проблемою національних та організаційних культур, спробував описати країни та компанії так, як описують людську особистість, — використовуючи її різні характеристики, описуючи інтенсивність різних рис характеру. У функціонуванні суспільства він помітив вимір, який назвав дистанцією влади. Він показує, якою мірою члени певного суспільства або співробітники компанії погоджуються з нерівним розподілом впливу/влади. У країнах з високою дистанцією влади людей не обурює той факт, що одним дозволено більше, а іншим — менше. Як в Орвелла: «Усі тварини рівні, але деякі рівніші».

У стосунках, де партнери (фактично вже не партнери) живуть за цією парадигмою, зрозуміло й беззаперечно, що одна людина прибирає, а інша перевіряє, чи добре прибрано; одна запитує, чи не могла б вона вискочити наступної п'ятниці зустрітись на годинку з друзями, а інша просто кидає «я пішов», зачиняє двері і лише чути автосигналізацію; одна готує, подає їсти і миє посуд, а інша оцінює, чи було смачно.

Покірна — це та частина нас, яка, згідно з типологією Еріка Берна, творця транзакційного аналізу, відповідає структурі покірної дитини. Визнає, що вона слабша, дихає повітрям підпорядкування. Це автоматичне мислення: Покірна не ставить питання про рівність, тому що не бачить своєї ситуації ззовні; вона живе в тісній скриньці парадигми, яка декларує, що одні вищі, а інші нижчі — і що вона завжди «нижча». Для

¹ Психологічна теорія, відповідно до якої на людину впливають три способи внутрішньої розповіді, представлені голосом батьків, дитини та дорослого. — Тут і далі примітки авторки.

неї це норма. Вона не ставить питання про власні межі та їх порушення — інші займають стільки місця, скільки займають, і вона зіщулюється настільки, наскільки потрібно, щоб інші могли зайняти своє місце. Так буває й у розмові, й у трамваї, й у ліжку. Покірна шукає того, чому може виявити свій послух, бо не має власного внутрішнього компаса; а водночас якось же мусить рухатися життям. Тож рухається, використовуючи себе як GPS: це можна робити, а це — ні. Суспільство, культура, патріархальні моделі подають довгі, детальні списки того, що слід, а чого не слід робити, що можна носити, а чого не можна одягати, які обов'язки домогосподині, матері, дружини тощо. Щодня знайдуться ті, що «допомагають» їй, бо їм для чогось потрібне її почуття підпорядкованості. Сусідка докірливим поглядом зміряє її потерті джинси — сама вона не наважується трохи відкрити тіло, тому суворо оцінить відкрите тіло іншої жінки. Керівник не хоче дати їй висловитися, тому обірве її виступ коротким: «Як розумію, питань не буде». Дядько пояснить їй режисерську ідею фільму, який вона бачила, а він — ні, тому що менсплейнінг² живить його еґо.

Дорослі жінки, навчені таким чином, із вражаючим спокон досягнень, живуть зморщене життя; життя, що відображає очікування інших людей, точніше їхні уявлення про ці очікування. Коли я дивлюся на своїх подруг, колежанок, знайомих і незнайомих жінок, — а також на фрагменти свого власного життя — мене переповнює жаль за тим, що можна так марнувати свій час. Ця проклята вимога бути слухняною, цей примус допасовуватися до уявлень людей, з якими нам навіть не хочеться товаришувати, це підпорядкування, яке, здається, тече в наших жилах. Навіть попри те, що ми читаємо лекції в університетах, виступаємо на мітингах або розпоряджаємося мільйонами в корпораціях, ця вимога — як реп'ях, який не хоче відчепитися від нас. Не май ілюзій, що президентки, директорки, керівниці чи зірки не стикаються з тим

² Mansplaining — ситуація, в якій хтось (зазвичай чоловік) поблажливо інструктує іншого (зазвичай жінку), припускаючи, що має більше знань, підстав і права коментувати будь-яку тему.

самим — у них теж живе Покірна, така сама, як твоя чи моя. Вона також навідує думки тих жінок, які пройшли курси уважності, закінчили академії лідерства і розбивали долонею соснові дошки на заняттях WenDo.

Якось я зустріла жінку в розпачі. За кілька днів до цього померла її доросла дитина. Навіть у розпачі жінка відчувала обов'язок прибирати та готувати для сім'ї. Її руки тремтіли, коли вона накривала кришкою каструлю з розсолеником. — «Так, я поставлю тепле в холодильник!» — сказала вона тремтячим голосом дівчинки-бунтівниці, і я відчула, як на мої очі навернулися сльози. «Тепле в холодильник» — таким був масштаб її бунту. Коли та жінка була маленькою дівчинкою, моєї мами ще не було на світі, а в більшості країн Європи жінки ще не мали права голосу. Зараз я можу розпізнати в собі Покірну, спостерігати за нею і писати собі про неї не тому, що я краща за ту жінку в розпачі, а просто тому, що я народилася пізніше, у світі, мудрішому завдяки плодам боротьби за наші права.

Як так сталося, що наші Покірні так розрослись у нас? Де той режисер? Хто саме від нас чогось вимагає? Той сусід, той директор, той дядько? Церква? Школа? Керівництво? Невідомо. Всі відразу і ніхто окремо. Але поки мій палець у звинувачувальному жесті спрямований на весь світ, нічого не зміниться. З мого досвіду, найважливіший урок полягає в тому, що всі вимоги, очікування та догани мають сенс лише тоді, коли я впускаю їх усередину і, користуючись мовою психології, інтеріоризую, тобто приймаю. Тиск зазвичай виникає зовні, але працює він лише всередині мене, коли відкриваю Покірній двері: «Заходь, заходь, ні, не треба роззуватися!». Що довше я живу, то чіткіше розумію, що відповідальність за те, чи піддатися цьому тиску, лежить на мені. І що, крім екстремальних ситуацій, які трапляються вкрай рідко, у мене завжди є вибір.

У світі, зітканому з тривоги Покірної, це не так. Її видресували бути слухняною. Будь слухняна. Будь приємна. Поступайся. Звісно, не буду тебе втомлювати: ми обидві це знаємо. Моя Покірна кланяється твоїй, і кожна нижче від іншої, бо